

Behandeling van suïcidaal gedrag in de praktijk van de GGZ

Ad Kerkhof
Bert van Luyn

Behandeling van suïcidaal gedrag in de praktijk van de GGZ

Tweede, herziene druk

Bohn
Stafleu
van Loghum

Houten 2016

ISBN 978-90-368-0971-9

ISBN 978-90-368-0972-6 (eBook)

DOI 10.1007/978-90-368-0972-6

© Bohn Stafleu van Loghum, onderdeel van Springer Media BV 2016

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën of opnamen, hetzij op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Samensteller(s) en uitgever zijn zich volledig bewust van hun taak een betrouwbare uitgave te verzorgen. Niettemin kunnen zij geen aansprakelijkheid aanvaarden voor drukfouten en andere onjuistheden die eventueel in deze uitgave voorkomen.

NUR 770

Basisontwerp omslag: Studio Bassa, Culemborg

Automatische opmaak: Scientific Publishing Services (P) Ltd., Chennai, India

Eerste druk 2010 (verschenen onder de titel *Suicidepreventie in de praktijk*)

Tweede druk 2016

Bohn Stafleu van Loghum

Het Spoor 2

Postbus 246

3990 GA Houten

www.bsl.nl

Voorwoord

Het werd tijd voor een herziening van ons boek *Suicidepreventie in de praktijk* uit 2010, want er is de laatste zes jaar enorm veel gebeurd op het terrein van suicidepreventie. We hebben nu meer kennis en meer behandel mogelijkheden.

Onderzoek laat zien dat het aantal suicides onder patiënten met een borderlinestoornis daalt, van ongeveer 10 naar 5 %, waarschijnlijk door de ontwikkeling van betere behandelmethoden en betere bejegening. Ook het aantal suicides tijdens een eerste psychose laat een daling zien. We weten meer van de risico's bij mensen met een autismespectrumstoornis, en er zijn meer instrumenten om ons te helpen bij de systematische beoordeling van suicidaliteit.

Ondanks toegenomen behandel mogelijkheden is van 2007 tot 2014 het aantal suicides echter enorm gestegen. Van 1353 naar 1839 suicides per jaar. Een dramatische stijging van maar liefst 36 %. Deze stijging heeft waarschijnlijk te maken met de economische crisis. Navrant is dat de crisis degenen met psychische problematiek of arbeidsongeschiktheid het meest trof.

Minister Schippers heeft ingezien dat deze stijging een reactie verdient die niet alleen de ggz betreft, maar ook andere domeinen in de samenleving, zoals het onderwijs, de sociaaleconomische sector, het spoorwezen en de mediaraapportage. Zij kwam in 2013 met een Landelijke Agenda Suicidepreventie, die zij ontwikkelde in samenwerking met de veldpartijen. Belangrijk element hierin is de inzet van gatekeepers, bijvoorbeeld bij het UWV, en bij medewerkers van ProRail en de NS, en bij het voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. De Landelijke Agenda wordt aangestuurd door de Stichting 113Online.

Eerder al, in 2012, verscheen de nieuwe *Multidisciplinaire richtlijn diagnostiek en behandeling van suïcidaal gedrag*. Voor het eerst werden hierin voor Nederland de richtlijnen voor de beste behandeling van suïcidale patiënten vastgelegd. Deze richtlijn werd goed ontvangen in het veld, omdat hiermee het (eigen) handelen kon worden getoetst aan een standaard van zorgvuldig professioneel handelen. Deze richtlijn is de inspiratiebron voor de herziening van dit boek.

Meteen nadat de Multidisciplinaire Richtlijn verscheen, werd een studie verricht naar de implementatie van deze richtlijn, de PITSTOP-studie. Door een train-de-trainer-training leerden senior hulpverleners uit de praktijk hun eigen teams te trainen in het toepassen van de aanbevelingen uit de richtlijn, waardoor vele duizenden hulpverleners in de ggz werden getraind. Een mooie gezamenlijke prestatie van het ggz-veld en de Vrije Universiteit. Belangrijkste conclusies: (1) hulpverleners profiteerden van deze trainingen, ze gingen beter behandelen volgens de richtlijn; (2) depressieve suïcidale patiënten werden sneller minder suïcidaal vanwege de training die hun hulpverleners hadden genoten; en (3) zonder gestructureerde implementatie wordt de richtlijn niet gekend, niet gelezen en niet toegepast.

Uit deze studie, en uit andere bronnen zoals patiëntenevaluaties, valt af te lezen dat het opleidingsniveau van hulpverleners in de ggz wat betreft diagnostiek en behandeling van suïcidaal gedrag nog onvoldoende is. Opleidingen tot klinisch psycholoog (master en post-master), psychotherapeut, gezondheidszorgpsycholoog, orthopedagoog, geneeskundige,

verpleegkundige et cetera besteden anno 2016 nog steeds slechts marginaal aandacht aan suïcidepreventie. Dientengevolge betreden stagiaires en beginnende hulpverleners van uiteenlopende professies het werkveld met vaak populaire, maar achterhaalde opvattingen, handelingsverlegenheid en angst voor de confrontatie met de suïcidale patiënt. Vooral het initiële vaardigheidsonderwijs in de diagnostiek en bejegening van suïcidale patiënten schiet nog steeds tekort.

De organisatie van de zorg in Nederland is enorm in beweging. De structurele veranderingen trekken een zware wissel op de continuïteit van de hulp, juist aan kwetsbare mensen. Grote groepen patiënten worden verplaatst, en er is een woud aan regels, die soms zelfs tussen buurgemeentes verschillend zijn. De regel- en registratielast overschrijdt daarbij alle redelijke grenzen. Vooral met betrekking tot de overheveling van de jeugd-geestelijke gezondheidszorg naar de gemeenten houden wij ons hart vast.

Daarbij weten veel mensen in levensnood niet dat ze op dat moment gespecialiseerde hulp kunnen krijgen. Sinds haar oprichting rond 2010 heeft de Stichting 113Online veel suïcidale mensen aan de telefoon en op de website via chat gesproken en behandeld. Vanwege het anonieme karakter van deze dienst hebben vele hulpzoekenden in nood de weg naar ► www.113online.nl gevonden. Via het internet en mobiele telefoon kunnen suïcidale mensen in crisis steun vinden, ook op de moeilijkste momenten in hun leven. Nochtans heeft 113Online nog lang niet de naamsbekendheid die wenselijk zou zijn.

Deze tweede uitgave is grondig herzien, heeft meer aandacht voor chronische suïcidaliteit en kent vele nieuwe hoofdstukken. Er zijn nieuwe bijdragen over autisme en suïcidaliteit, interventies in de klinische praktijk, do's and don'ts voor de ggz, biologische interventies bij suïcidaal gedrag, en behandeling van suïcidaal gedrag bij jongeren.

Meer nog dan in de eerste editie ligt het accent op de behandeling van suïcidaal gedrag in de specialistische ggz. Dat komt tot uitdrukking in de licht veranderde titel van deze tweede editie: *Behandeling van suïcidaal gedrag in de praktijk van de ggz*. Maar er is ook een nieuw hoofdstuk voor de basis ggz, de huisarts en diens praktijkondersteuner.

Aandacht voor het terugdringen van suïcides leidt mogelijk tot angst het fout te doen, niet te doen wat richtlijnen en protocollen vragen. We hopen echter dat dit boek eraan bijdraagt dat u uw werk met suïcidale patiënten meer ontspannen en met meer zelfvertrouwen kunt doen, zodat al uw aandacht naar hen kan uitgaan.

Bert van Luyn

Ad Kerkhof

Zutphen, Leiden, april 2016

Inhoud

Deel 1 Begrippen, cijfers, verklaringen, richtlijnen en systematisch onderzoek

1	Terminologie en definities	3
	<i>Ad Kerkhof</i>	
1.1	Inleiding	5
1.2	Suicide of zelfdoding	5
1.2.1	Overledene	5
1.2.2	Zelf geïnitieerd	6
1.2.3	In de verwachting van een potentieel dodelijke afloop	6
1.2.4	Met de bedoeling gewenste veranderingen aan te brengen	7
1.2.5	Weloverwogen	8
1.2.6	Vrije keuze?	8
1.2.7	Bij gezond verstand?	9
1.2.8	Bijzondere situaties	10
1.3	Suïcidepoging of poging tot zelfdoding	13
1.3.1	Zonder dodelijke afloop	13
1.3.2	Zelf geïnitieerd	13
1.3.3	In de verwachting van schade aan het eigen lichaam of de dood	14
1.3.4	Met de bedoeling gewenste veranderingen aan te brengen	16
1.3.5	Terugkerend zelfverwondend gedrag (voorheen habituele automutilatie)	17
1.3.6	Weloverwogen, welbewust, vrije keuze, bij gezond verstand?	18
1.3.7	Bijzondere situaties	18
1.3.8	Samenhang termen	19
1.4	Doodsgedachten	20
1.5	Suïcidale ideatie of suïcidale gedachten	20
1.6	Suïcidaliteit	20
	Literatuur	20
2	Epidemiologie van suïcidaal gedrag	21
	<i>Ad Kerkhof en Erik Jan de Wilde</i>	
2.1	Inleiding	22
2.2	Suïcides	22
2.2.1	Aantallen	22
2.2.2	Geslacht	26
2.2.3	Leeftijd	28
2.2.4	Burgerlijke staat	31
2.2.5	Land van herkomst	31
2.2.6	Maand van het jaar, feestdagen en dag van de week	32
2.3	Suïcidepogingen	32
2.3.1	Aantallen, leeftijd en geslacht	32
2.3.2	Bevolkingsstudies	33
2.3.3	Land van herkomst	33
2.3.4	Achtergrondkenmerken	34

2.3.5	Recidive	34
2.4	Doodsgedachten en suïcidedachten	34
	Literatuur	34
3	Verklaringen	37
	<i>Ad Kerkhof en Wessel van Beek</i>	
3.1	Inleiding	39
3.2	Meervoudige verklaringen	39
3.2.1	Suïcidaliteit als een symptoom bij psychiatrische aandoeningen	39
3.2.2	Suïcidaliteit als symptoom bij depressie	40
3.2.3	Suïcidaliteit als symptoom van andere psychiatrische stoornissen	41
3.2.4	Suïcidaliteit als gevolg van depressie of andere psychiatrische aandoening	42
3.2.5	Suïcidaliteit als weerspiegeling van een langdurige kwetsbaarheid	43
3.2.6	Suïcidaliteit als herpesvirus	43
3.2.7	Suïcidaliteit en karakter	44
3.2.8	Suïcidaliteit als reactie op bedreigde belangen	48
3.2.9	Ontsnappen aan de toekomst	49
3.2.10	Suïcidaliteit als een vorm van zelfkwellend piekeren	50
3.2.11	Suïcidaliteit als zelfbescherming	54
3.2.12	Suïcidaliteit als communicatie	54
3.3	Het suïcidaal proces	54
3.4	Waarom plegen zoveel mensen géén suïcide?	55
3.4.1	Een begripvol contact met een medemens	56
3.4.2	Familie, partner en vrienden	56
3.4.3	Afwezigheid van middelen	57
3.4.4	Religie	57
3.4.5	Jonge kinderen	57
3.4.6	Een goed bereikbare en deskundige gezondheidszorg	57
	Literatuur	58
4	Richtlijnen voor de behandeling van suïcidale patiënten	61
	<i>Annemiek Huisman, Cornelis van Houwelingen en Ad Kerkhof</i>	
4.1	Inleiding	63
4.2	Multidisciplinaire richtlijn diagnostiek en behandeling van suïcidaal gedrag	63
4.3	Contact maken	63
4.4	Betrekken van naasten	65
4.5	Systematisch onderzoek van de suïcidaliteit	66
4.5.1	Langdurige en momentane risicofactoren	66
4.5.2	Risicovolle momenten	66
4.5.3	Gebruik vragenlijsten	67
4.5.4	Wilsbekwaamheid	67
4.5.5	Afweging en structuurdiagnose	67
4.5.6	Dossievorming	68
4.5.7	Veiligheid en Veiligheidsplan	68
4.5.8	Klinische opname	68
4.5.9	Alert blijven	69
4.6	Systematische behandeling van suïcidaliteit	69

4.6.1	Psychotherapie	69
4.6.2	Medicatie en ECT	70
4.7	Veiligheid en continuïteit van zorg	71
4.7.1	Veiligheid en continuïteit	71
4.7.2	Non-compliance met de behandeling	72
4.8	Non-suicidecontracten	72
4.9	Na een suïcide	72
4.10	Tot besluit	73
4.11	Bijlage 1 Voorbeeld van structuurdiagnose en veiligheidsplan	73
4.12	Bijlage 2 Nog een voorbeeld van een veiligheidsplan (om in te vullen): Veiligheidsplan voor jongeren	74
	Literatuur	76
5	Systematische beoordeling van het suïciderisico: de wanhoop bespreken	79
	<i>Ad Kerkhof en Bregje van Spijker</i>	
5.1	Inleiding: de kans op suïcide	81
5.2	Langdurige kwetsbaarheidsfactoren	82
5.3	Langdurige beschermingsfactoren	83
5.4	Eerdere suïcide-ideatie en suïcidaal gedrag	83
5.5	Huidige suïcide-ideatie	84
5.6	Risicomomenten	84
5.7	Actuele kwetsbaarheids- en beschermingsfactoren	84
5.8	De wanhoop bespreken	85
5.9	Het gebruik van gestandaardiseerde vragenlijsten	89
5.9.1	Korte zelf-rapportagelijst voor suïcidedachten: de Suïcidal Ideation Attributes Scale (SIDAS)	89
5.9.2	Na een suïcidepoging	90
5.10	Overzicht beoordeling van suïcidaliteit in de ggz	92
5.11	Invullijst suïcidaliteit voor behandelaren	95
5.12	Zelfrapportagelijst over suïcidedachten	99
	Literatuur	102

Deel 2 Algemene interventies in de gezondheidszorg

6	Uitdagingen in de behandeling van suïcidale patiënten: oplossingen vanuit de praktijk van de cognitieve gedragstherapie	107
	<i>Nadja Slee</i>	
6.1	Inleiding	109
6.2	Eenentwintig uitdagingen en oplossingen	110
6.2.1	Begrijpen waarom deze specifieke patiënt reageert met suïcidaal gedrag	110
6.2.2	Suïcidaal gedrag systematisch in kaart brengen (en voorkomen dat belangrijke zaken worden gemist)	110
6.2.3	De patiënt denkt dat therapie hem niet kan helpen	111
6.2.4	De patiënt verschijnt niet op de afspraak	112
6.2.5	De patiënt is telefonisch niet bereikbaar nadat hij niet op de afspraak is verschenen	112

6.2.6	Begrip tonen voor de gevoelens van de patiënt, zonder de conclusie te delen dat zelfdoding de enige oplossing is.	112
6.2.7	De patiënt wil snel tot handelen overgaan.	113
6.2.8	De patiënt zegt niet suïcidaal te zijn, maar de therapeut vertrouwt dit niet.	113
6.2.9	De afsprakenkaart.	114
6.2.10	De patiënt gebruikt de afsprakenkaart/hulpkaart niet.	115
6.2.11	Het toepassen van alternatieven voor suïcidaal gedrag helpt niet.	115
6.2.12	De patiënt kan de redenen om te leven niet goed vasthouden op momenten dat hij suïcidaal is.	117
6.2.13	De patiënt ziet niets in het uitdagen van gedachten.	117
6.2.14	De patiënt heeft weinig steun van anderen.	118
6.2.15	De patiënt kan zich slecht herinneren wat er in de vorige sessie is besproken.	119
6.2.16	De therapeut heeft een negatief oordeel over de patiënt.	119
6.2.17	De therapeut heeft het gevoel als enige verantwoordelijk te zijn voor de patiënt.	120
6.2.18	De bereikbaarheid van de therapeut.	120
6.2.19	De persoonlijke grenzen van de therapeut worden overschreden.	120
6.2.20	De patiënt krijgt steeds een andere hulpverlener toegewezen.	120
6.2.21	Opname van chronisch suïcidale patiënten met een borderlinepersoonlijkheidsstoornis.	120
6.3	Tot besluit.	121
	Literatuur	121
7	Suïcidaliteit in de huisartsenpraktijk	123
	<i>Martin Steendam, Jos de Keijser, Derek de Beurs en Harold Wenning</i>	
7.1	Suïcidaliteit in de huisartsenpraktijk	125
7.2	Functie en taak van de POH-GGZ	125
7.3	Oriënterend onderzoek naar suïcidaliteit.	126
7.4	Doorvragen en contact maken	127
7.5	Actuele suïcidale toestand en stress- en kwetsbaarheidsfactoren	128
7.6	Betrekken van naasten bij diagnostiek en behandeling	130
7.7	Verwijzen naar bevoegd en bekwaam deskundige	131
7.8	Zorg voor continuïteit in behandeling	131
7.9	Tot slot	133
	Literatuur	134
8	Biologische interventies: farmacotherapie en elektroconvulsie therapie	135
	<i>Bas Verwey en Theo Ingenhoven</i>	
8.1	Inleiding	137
8.2	Zijn er biologische interventies die suïcidaal gedrag gericht beïnvloeden?	137
8.3	Welke biologische interventies zijn mogelijk voor psychiatrische stoornissen met suïcidaal gedrag?	139
8.3.1	Biologische interventies voor psychiatrische stoornissen met suïcidaal gedrag.	139
8.3.2	Kan suïcidaal gedrag optreden bij het instellen van een patiënt op antidepressiva?	141
8.4	Welke biologische interventies zijn specifiek voor suïcidaal gedrag bij persoonlijkheidsstoornissen?	141
8.4.1	Biologische behandeling van suïcidaal gedrag bij borderlinepatiënten.	141
8.4.2	Behandelalgoritmes van farmacotherapie bij een borderlinepersoonlijkheidsstoornis.	143
8.4.3	Koorddansen, met twee benen op de grond.	144
	Literatuur	144

9	Preventie van suïcide bij adolescenten	147
	<i>Jan Meerdinkveldboom en Ineke Rood</i>	
9.1	Inleiding	148
9.2	Jongeren en suïcidaal gedrag: risicofactoren en sociale contexten	148
9.3	De benadering van suïcidale jongeren	150
9.4	Risicobeoordeling	151
9.4.1	Diagnostiek, risicobeoordeling, interventies en behandeling	151
9.4.2	Onderzoek naar de suïcidaliteit	152
9.4.3	Het gesprek met de jongere en diens ouders	153
	Literatuur	156
10	De behandeling van suïcidaal gedrag bij allochtone patiënten	157
	<i>Indra Boedjarath en Marion Ferber</i>	
10.1	Inleiding	158
10.2	Invloed migratie en cultuur	159
10.3	Risicofactoren	160
10.4	De betekenis van suïcidaal gedrag	163
10.5	Zelfbeschadiging	164
10.6	Onveilige thuissituatie?	165
10.7	Houding, werkrelatie en vaardigheden	166
10.8	Timing, reflectie en autonomie	167
10.9	Tot besluit	168
	Literatuur	169
11	Behandeling van suïcidaliteit en doodsgedachten bij ouderen	171
	<i>Lia Verlinde</i>	
11.1	Inleiding	173
11.2	Visie en achtergronden	173
11.2.1	Oud en bezig met de dood	173
11.2.2	Doodswensen en kwaliteit van leven	174
11.2.3	Oud en autonomie	174
11.2.4	Hulpverleners vanuit een visie	175
11.2.5	Een parallelle benadering: werken met twee richtlijnen	176
11.3	Een strategie	177
11.3.1	Contact maken	177
11.3.2	De dood bespreken	177
11.3.3	Het leven inventariseren	178
11.3.4	De autonomie beoordelen en bevorderen	178
11.3.5	Het systeem betrekken	179
11.3.6	Concreet plan maken	180
11.3.7	Evalueren	180
11.4	Vijf cases	180
11.5	Conclusie	184
	Literatuur	185

Deel 3 Specialistische interventies in de gezondheidszorg

12	Behandeling van suïcidaliteit bij persoonlijkheidsstoornissen	189
	<i>Bert van Luyn en Theo Ingenhoven</i>	
12.1	Inleiding	191
12.2	Neem suïcid dreiging bij persoonlijkheidsstoornissen serieus	191
12.3	Wees alert bij comorbiditeit	192
12.4	Ga vooral actuele stressoren na, met name (dreigende) verlieservaringen	192
12.5	Verlies activeert vroege ervaringen en wanhoop	194
12.6	Chronische suïcidaliteit kan acute vormen aannemen	194
12.7	Pas op voor tegenoverdrachtsreacties	196
12.8	Habitueel suïcidaal gedrag bij de eigen patiënt: stel heldere kaders	197
12.8.1	Houd je aan het contract bij je psychotherapiepatiënt	197
12.8.2	Werk samen en wees flexibel bij de sociaalpsychiatrische patiënt	198
12.9	Opname is een reële optie	200
12.10	Suïcidebeoordeling en crisisinterventie bij andermans of 'niemands' patiënt	201
12.10.1	Algemene overwegingen	201
12.10.2	Tips en technieken bij suïcidale crises	202
12.11	Tot besluit	203
	Literatuur	204
13	Behandeling vanuit de dialectische gedragstherapie	205
	<i>Wies van den Bosch</i>	
13.1	Inleiding	207
13.2	DGT als verklaringsmodel voor zelfdestructief en suïcidaal gedrag	207
13.3	Centrale interventies	208
13.4	Specifieke interventies voor zelfdestructief en suïcidaal gedrag	209
13.5	Interventies bij acute suïcidaliteit	211
13.5.1	Concentreer je op het heden	211
13.5.2	Verminder omgevingsfactoren die een hoog risico met zich meebrengen	212
13.5.3	Veranderen van gedrag dat leidt tot verhoogd risico	212
13.5.4	Oplossen van het probleem dat nu speelt	213
13.5.5	Zorg ervoor dat er commitment ontstaat voor een plan van aanpak	214
13.5.6	Daag het plan uit	214
13.5.7	Anticipeer op een terugkerende suïcidale reactie	215
13.5.8	Als laatste: schat het suïciderisico opnieuw in	215
13.6	Chronische problematiek	216
13.7	Tot besluit	219
	Literatuur	220
14	Suïcidaliteit en verslaving	221
	<i>Cassandra Steenkist en Luuk Heinsman</i>	
14.1	Inleiding	222
14.2	De prevalentie van suïcidaliteit bij verslaving	222
14.3	Suïcide en persoonlijkheidsproblematiek bij verslaving	223
14.4	Aanwijzingen voor acuut suïciderisico	224
14.5	Suïcidaliteit, verslaving en de terugvalketen: overeenkomsten in behandelmethodes	224

14.6	Terugvalpreventie suïcidaliteit	226
14.7	Suïcidaliteit, verslaving en justitiële maatregelen	229
	Literatuur	230
15	Acute en chronische suïcidaliteit in de gespecialiseerde ggz	231
	<i>Bert van Luyn en Ad Kaasenbrood</i>	
15.1	Acute suïcidaliteit en spoedeisende psychiatrie	233
15.1.1	De telefonische screening	233
15.1.2	Het eerste contact bij de patiënt thuis	234
15.1.3	Navragen en doorvragen	236
15.2	Behandeling van acute suïcidaliteit	237
15.2.1	Oplossingsgericht handelen	237
15.2.2	Verwijderen van middelen	238
15.2.3	Inschakelen van steunsystemen	238
15.2.4	Psychiatrische opname en suïcidaliteit	239
15.3	Chronische suïcidaliteit	240
15.4	Diagnostiek van chronische suïcidaliteit	241
15.5	De behandeling van chronische suïcidaliteit	241
15.5.1	Verbind je voor langere tijd aan deze patiënt	242
15.5.2	Hanteer een expliciete behandelovereenkomst	242
15.5.3	Probeer het suïcidale gedrag te begrijpen in de context	243
15.5.4	Houd het hoofd koel en blijf reflecteren	243
15.5.5	Houd je eigen gevoel in de gaten en onder controle	244
15.5.6	Bied een omvattend en geïntegreerd behandel- en begeleidingsplan	244
15.5.7	Blijf op je hoede	246
15.6	Tot besluit	246
	Literatuur	246
16	In de frontlinie: wat hbo-professionals kunnen doen voor suïcidale patiënten in de ambulante zorg	249
	<i>Bauke Koekkoek, Barbara Stringer en Berno van Meijel</i>	
16.1	Inleiding	251
16.2	Communiceren over suïcidaliteit	252
16.2.1	Wanneer communiceren?	252
16.2.2	Met wie communiceren?	253
16.2.3	Hoe communiceren?	253
16.3	Inschatten van suïcidaliteit	255
16.4	Samenwerken	257
16.4.1	Het vragen van een oordeel (consultatie)	257
16.4.2	Het delen van verantwoordelijkheid	258
16.4.3	Het overdragen van zorg	258
16.5	Handelen	259
16.6	Reflecteren	261
	Literatuur	262

17	Behandeling van suïcidaal gedrag in een psychiatrische kliniek	263
	<i>Remco de Winter en Derek de Beurs</i>	
17.1	Indicaties voor opname	265
17.2	Betrekken van naasten	266
17.3	Open of gesloten opnameafdeling?	267
17.4	Vrijwillig of onder dwang?	267
17.5	Restricties binnen wettelijke grenzen	268
17.6	Opheffen van IBS door een hulpverlener	269
17.7	Kenmerken van suïcidale patiënten in een kliniek	269
17.8	Behandeling bij opname	269
17.9	Een faseringsplan/veiligheidsplan op een opnameafdeling	270
17.10	Toepassing van het faseringsplan/veiligheidsplan	272
17.11	Ontslag	273
17.12	Wanneer niet op te nemen	273
17.13	Intensive home treatments.....	274
17.14	Ten slotte	274
	Literatuur	274
18	Opvang, beoordeling en behandeling van suïcidepogers in het algemeen ziekenhuis	277
	<i>Bas Verwey en Jeroen van Waarde</i>	
18.1	Inleiding	279
18.2	Algemene aspecten	280
18.3	Contact en coöperatie.....	282
18.4	Inventariseren, ordenen, beslissen	283
18.5	Psychiatrische anamnese en onderzoek	284
18.6	Beoordeling suïcidaliteit	284
18.7	Opsporen stressfactoren/aanleidingen.....	284
18.8	Inventariseren van risico- en beschermende factoren	285
18.9	Nazorg	285
	Literatuur	287
19	Suïcidaliteit en autisme	289
	<i>Bram Sizoo</i>	
19.1	Autismespectrumstoornissen	291
19.1.1	Terminologie en classificatie	291
19.1.2	Etiologie en epidemiologie	292
19.1.3	Het klinisch beeld	293
19.2	ASS en suïcidaliteit	295
19.2.1	Onderzoeksgegevens	295
19.2.2	Klinische verklaringen	298
19.3	Aanbevelingen voor de praktijk	299
	Literatuur	299
20	De opvang van nabestaanden na een suïcide	301
	<i>Marieke de Groot en Jos de Keijser</i>	
20.1	Introductie	303
20.2	De gevolgen van suïcide: wie is nabestaande?.....	303

20.3	Zaken die het contact met familieleden bemoeilijken	304
20.3.1	Misverstanden over de relatie tussen psychiatrische stoornissen en suïcidaal gedrag.	305
20.3.2	Wisselende en/of tegenstrijdige signalen van de patiënt over zijn suïcidegedachten	305
20.3.3	Tegenstrijdige belangen in het kader van de behandeling	305
20.3.4	Psychische problemen (inclusief suïcidegedachten) bij familieleden van de patiënt	306
20.3.5	Te weinig, te veel of wisselende betrokkenheid van familieleden bij de behandeling	306
20.3.6	Meningsverschillen over welke informatie onder het medisch beroepsgeheim valt	306
20.4	De opvang van de nabestaanden kort na de suïcide	307
20.4.1	Omgaan met de eigen gevoelens na suïcide van een patiënt	308
20.4.2	De opvang in fasen: informeren, reconstrueren, consolideren	308
20.5	Lotgenotencontact	319
20.6	De opvang van kinderen en jongeren	319
20.7	Gecompliceerde rouw na een suïcide	320
20.7.1	Diagnostische criteria voor gecompliceerde rouw (PCRS)	321
20.7.2	Risicofactoren voor gecompliceerde rouw	322
20.7.3	Het inschatten van het risico op gecompliceerde rouw na een suïcide	322
20.7.4	Gecompliceerde rouw bij kinderen en jongeren	323
20.8	Preventie van gecompliceerde rouw na suïcide door familiegerichte cognitieve gedragstherapie	324
20.8.1	Familiegerichte cognitieve gedragstherapie	324
20.8.2	Indicaties om FGT proactief aan te bieden	325
	Literatuur	325
	Bijlagen	327
	Register	328

Over de redactie en auteurs

De redactie

Prof. Dr. Ad Kerkhof werkt als hoogleraar klinische psychologie, psychopathologie en suïcidepreventie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Hij doet onderzoek naar suïcide en suïcidepreventie, in het bijzonder in relatie tot hulpverlening en onderwijs. Daarnaast werkt hij in een vrijgevestigde psychotherapiepraktijk in Leiden en behandelt daar nabestaanden na suïcide.

Drs. Bert van Luyn werkt als klinisch psycholoog bij GGNet, bij een Factteam en als hoofdbehandelaar van een opnamevoorkomende en opnamevervangende deeltijdbehandeling. Hij geeft al jarenlang onderwijs op het gebied van crisisinterventie, suïcidepreventie en de behandeling van persoonlijkheidsstoornissen. Hij publiceerde op elk van deze terreinen.

De auteurs

Dr. Wessel van Beek is gz-psycholoog/psychotherapeut en manager behandelbeleid bij GGZ Veenendaal. Voorheen was hij onder meer werkzaam op een crisisafdeling, op een behandelafdeling voor persoonlijkheidsstoornissen en binnen een behandelcentrum. Hij is gepromoveerd op de behandeling van suïcidedgedachten en heeft jarenlang trainingen en onderwijs op het gebied van diagnostiek en behandeling van suïcidaliteit verzorgd. Naast de suïcidologie heeft hij een bijzondere belangstelling voor de rol die Tijd in ons leven en in de psychotherapie speelt.

Dr. Derek de Beurs promoveerde in 2015 op de PITSTOP-studie: de implementatie van de *Multidisciplinaire richtlijn diagnostiek en behandeling van suïcidaal gedrag*. Momenteel werkt hij als senior onderzoeker voor het NIVEL, waar hij zich richt op de transitie naar de basis-ggz en naar suïcidaal gedrag binnen de huisartsenzorg. Samen met de VU ontwikkelt hij een suïcidepreventie-app.

Drs. Indra Boedjarath heeft zich als psycholoog-psychotherapeut toegelegd op de transculturele en genderspecifieke psychotherapie en seksuologie. Zij werkt bij het Mental Health Center Beeklaan, Praktijk voor Psychiatrie en Psychotherapie en als hoofdbehandelaar bij de Opvoedpoli/Care Express. Zij was directeur van Mikado, het landelijk kenniscentrum interculturele zorg. Zij verzorgt regelmatig lezingen, trainingen en colleges over interculturele hulpverlening. Daarnaast is ze bezig met een promotieonderzoek naar de culturele betekenis van suïcidaal gedrag.

Dr. Wies van den Bosch is klinisch psycholoog, psychotherapeut en trainer/supervisor. Zij werkt als klinisch psycholoog en onderzoeksadviseur bij de Gelderse Roos, onderdeel van Pro Persona, bij Scelta, Nijmegen. Zij heeft Dialexis Advies opgericht, het trainingsinstituut voor dialectische gedragstherapie (DGT) in de Nederlandstalige gebieden. Zij heeft DGT in Nederland geïntroduceerd en geïmplementeerd. Ook onderzocht zij de effectiviteit van DGT in de forensische psychiatrie. Zij heeft verschillende artikelen en boeken gepubliceerd over DGT, forensische psychiatrie, verslaving en persoonlijkheidsstoornissen.

Marion Ferber, voormalig docent en zorgcoördinator in het Voortgezet Onderwijs, was projectleider SuNa bij de GGD Haaglanden. Zij adviseert professionals bij vragen rondom suïcidaal gedrag. Tevens verzorgt zij trainingen en lezingen, zowel regionaal als landelijk. Zij heeft een aantal publicaties op haar naam staan. Zo schreef zij in 2007 samen met Nelleke Nicolai het boek *Langs de grenzen van de zorg*. Voor haar werkzaamheden heeft Marion de Parnassiaprijs (2008), de Avicennaprijs (2013) en de Ivonne van de Ven Prijs (2015) ontvangen.

Dr. Marieke de Groot is senior onderzoeker bij de afdeling klinische psychologie van de Vrije Universiteit in Amsterdam en werkt als verpleegkundig specialist bij GGZ Drenthe. Zij ontwikkelde en onderzocht

de effectiviteit van een nazorgprotocol voor familieleden van suïcideslachtoffers, en ontwikkelde en onderzocht de effectiviteit van de PITSTOP-training, een training in de toepassing van de belangrijkste uitgangspunten van de *Multidisciplinaire richtlijn diagnostiek en behandeling van suïcidaal gedrag*.

Luuk Heinsman is psychiater bij Stichting Dimence, Circuit Verslavingspsychiatrie, Zwolle.

Dr. Cornelis van Houwelingen is psychiater bij GGzE. Hij doet onderzoek naar zelfdoding op het spoor en promoveerde in 2011 op dit onderwerp aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.

Dr. Annemiek Huisman is postdoc-onderzoeker en docent aan de afdeling Klinische psychologie, Vrije Universiteit, Amsterdam. Daarnaast is zij bestuurslid van de Ivonne van de Ven Stichting en doet zij onderzoek voor 113online. Zij promoveerde in 2010 op een onderzoek naar de meldingsprocedure van suïcides aan de Inspectie voor de Gezondheidszorg.

Dr. Theo Ingenhoven is psychiater bij Pro Persona, Centrum voor Psychotherapie, Lunteren.

Dr. Ad Kaasenbrood is psychiater bij het ACT-team van de Gelderse Roos in Arnhem en directeur van het Kenniscentrum Persoonlijksstoornissen. Daarnaast is hij bij die organisatie hoofd van het Zorgprogramma Persoonlijksstoornissen en senior onderzoeker. Zowel in zijn dagelijks werk als in het onderzoek richt hij zich voornamelijk op lastige therapeutische relaties met chronisch psychiatrische patiënten. Hij publiceerde onder andere over substitutie van zorg, richtlijnen voor goed psychiatrisch handelen (waaronder zijn proefschrift *Consensus als criterium* in 1995) en lastige therapeutische relaties.

Prof. Dr. Jos de Keijser is bijzonder hoogleraar psychologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Zijn leeropdracht beslaat de diagnostiek en behandeling van complexe rouw. Door de combinatie van zijn werk in de praktijk en aan de universiteit heeft hij zich gespecialiseerd in de behandeling van suïcidaal gedrag en verlies na suïcide, moord en persoonsvermissing. Hij werkt als klinisch psycholoog bij GGZ Friesland en bij de Rijksuniversiteit Groningen.

Dr. Bauke Koekkoek is lector/verpleegkundig specialist/senior-onderzoeker, Lectoraat Sociale en Methodische Aspecten van Psychiatrische Zorg & IHT/crisisdienst Arnhem, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, Nijmegen.

Jan Meerdinkveldboom was ruim 30 jaar werkzaam als (kinder- en jeugd) psychiater voor adolescenten, merendeels in klinische settingen. Thans is hij nog consultant op het gebied van jongeren met suïcidaal gedrag.

Prof. Dr. Berno van Meijel is lector/bijzonder hoogleraar GGZ-verpleegkunde bij Hogeschool Inholland/VU Medisch Centrum te Amsterdam en de Parnassia Groep te Den Haag.

Ineke Rood is psychotherapeut en systeemtherapeut, erkend opleider, supervisor en leertherapeut van de NVRG. Zij is werkzaam in een eigen praktijk voor systemische psychotherapie, training en organisatieadvies. Voorheen was ze in totaal 24 jaar werkzaam als inhoudelijk leidinggevende in combinatie met de functie van systeempsychotherapeut, eerst in de circuits van de kinder- en jeugd-ggz, later in de ambulante zorgprogramma's (Angst en Depressie en Eetstoornissen) binnen de Volwassenenzorg van de ggz-instelling Mediant te Enschede. Ze is op consultatiebasis nog steeds werkzaam als consultatiegever, supervisor en trainer binnen deze instelling.

Mr. Dr. Bram Sizoo is psychiater bij Dimence, Specialistisch Centrum Ontwikkelingsstoornissen, Deventer.

Dr. Nadja Slee is cognitief gedragstherapeut bij het programma Persoonlijkheidsstoornissen van Zuiderpoort in Haarlem, onderdeel van GGZ inGeest. Zij promoveerde op onderzoek naar de effectiviteit van cognitieve gedragstherapie bij zelfbeschadigend en suïcidaal gedrag.

Dr. Bregje van Spijker is onderzoeker bij The Australian National University, National Institute for Mental Health Research, Acton, Australië. Zij promoveerde in 2012 aan de Vrije Universiteit op een online zelf-hulp interventie voor suïcidale gedachten.

Drs. Martin Steendam is klinisch psycholoog en werkt op een polikliniek voor stemmingsstoornissen bij GGZ Friesland. Daarnaast is hij werkzaam als P-opleider bij GGZ Friesland en als zodanig verantwoordelijk voor het praktijkdeel van de opleidingen tot gz-psycholoog, klinisch psycholoog en psychotherapeut. Ook is hij werkzaam als projectleider Geen suïcide, een project van GGZ Friesland gericht op het verder terugdringen van suïcides in de ggz. Sinds 2012 doet hij aan de VU in Amsterdam een door ZonMW gesubsidieerd promotieonderzoek naar de (kosten)effectiviteit van gatekeepertrainingen.

Drs. Cassandra Steenkist is psychiater, Circuit Verslavingspsychiatrie, Stichting Dimence, Zwolle.

Dr. Barbara Stringer is hoofd van de academische werkplaats herstel en rehabilitatie en verpleegkundige bij GGZ inGeest, Amsterdam, en verbonden aan het lectoraat GGZ-verpleegkunde aan de hogeschool Inholland.

Mw. Drs. Lia Verlinde is opleider psychiatrie, ouderenpsychiater, manager behandelzaken bij Mediant, Circuit ouderen- en neuropsychiatrie, Enschede. Doodswensen bij ouderen in brede zin, is een aandachtsgebied van haar. Zij heeft geparticipeerd in de werkgroep van de *Multidisciplinaire richtlijn diagnostiek en behandeling van suïcidaal gedrag*, die in 2012 verscheen. Daarnaast was zij lid van de steungroep psychiaters, die collega's ondersteunt en adviseert bij een euthanasieaanvraag van een psychiatrische patiënt.

Dr. Bas Verwey was als psychiater werkzaam op de afdeling Psychiatrie van Ziekenhuis Rijnstate te Arnhem, waar hij in 1996 de psychiatrisch-medische unit oprichtte. Hij is bestuurslid van de sectie Consultatieve en Ziekenhuispsychiatrie van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, waarvan hij eerder zeven jaar voorzitter was. Hij is coördinator van de Werkgroep ECT Nederland. Hij promoveerde in 2007 in Leiden op onderzoek naar de opvang van suïcidepogers in het algemeen ziekenhuis en participeerde in werkgroep van de *Multidisciplinaire richtlijn diagnostiek en behandeling van suïcidaal gedrag*, die in 2012 verscheen.

Dr. Jeroen van Waarde is als psychiater en waarnemend opleider werkzaam bij Ziekenhuis Rijnstate, waar hij onder meer leiding geeft aan de consultatieve psychiatrische dienst. In 2013 promoveerde hij op het proefschrift *Exciting matters in electroconvulsive therapy*. Hij was bestuurslid van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie.

Harold Wenning M.Sc. is verpleegkundig specialist – ggz. Hij werkt in de basis-ggz bij psychologenpraktijk Maarsingh en van Steijn en is door GGZ Friesland gedetacheerd als POH-GGZ bij drie huisartsenpraktijken in Leeuwarden. In de dagelijkse praktijk spreekt hij regelmatig met cliënten die gedachten hebben over zelfdoding.

Dr. Erik Jan de Wilde is psycholoog en expert monitoring en sturingsinformatie bij het Nederlands Jeugdinstituut. Hij promoveerde in 1992 op onderzoek onder adolescente suïcidepogers.

Dr. Remco de Winter is psychiater/regio-opleider volwassenenpsychiatrie en kennisdomeinleider Acute psychiatrie voor de Parnassia Groep Dijk en Duin en senior-onderzoeker VU Amsterdam.